

Sándor Ildikó

A nagydobronyi paraszt-ecclesiola énekhagyománya

Kárpátalja a mai magyar néprajzkutatás számára gyakorlatilag *terra incognita* volt egészen 1989-ig, hiszen az akkori politikai helyzet miatt nem lehetett az ottani magyarok között terepmunkát végezni. Amikor 1992 októberében Molnár Ambrussal, Küllös Imolával és Vakler Annával először utazhattam

Nagydobronyba és környékére, engem is a megismerés, a feltérképezés vágya hajtott. Terepmunkám során figyelmem egy a népi vallásosság körébe sorolható jelenségre irányult: Szanyi Mikó Borbála parasztprofétára és a körülötte kialakult laikus gyülekezetre, ún. paraszt-ecclesiolára.

A vallási néprajzi jelenségek nem egyszerűen a hivatalos egyház megnyilvánulásainak laikus tükörképei. A népi vallásosság másféle eszmeiséget s másfajta gyakorlatot jelent a hivataloshoz képest: határai, tagolódása eltér amattól. Legfőbb ismertetőjegyei az érzelem és a képzelőerő uralma a fogalmi gondolkodással szemben¹ és a mindennapisággal való erős összefonódás.² A vallást a hívők a mindennapok tükrében ítélik meg, s az életük minden területére erős hatást gyakorol.

A vallási néprajzi kutatások a nagydobronyihoz hasonló, a hivatalos egyházon kívül vagy amellelt működő ún. paraszt-ecclesiolák kérdését már több ízben érintették. Molnár Ambrus levéltári forrásokon alapuló,³ Szigeti Jenőnek és Takács Bélának a szekularizáció terjedését és a szektásodás okait vizsgáló⁴ munkái kimutatták, hogy a protestáns egyházakhoz tartozó paraszt-ecclesiolák a magyar nyelvterületen a XVI–XVII. századi puritán kegyességgyakorlat számos elemét őrizték meg. A nagydobronyi gyülekezet —bár a néprajzi leírásokból eddig ismert ecclesioláknál később keletkezett— szintén ezt a puritán hitgyakorlatot tartotta fenn.

Az általam vizsgált „rekeszi” vagy „erdősi” gyülekezet az 1930-as évek végén jött létre. Tevékenysége illetve annak kisugárzása az 1970-es évek közepéig tartott. A gyülekezetet egy helybeli parasztasszony, Szanyi Mikó Borbála (1897–1950) hívta életre, aki égből kapott látomásokat követve profétálni kezdett. Az égi szöveget leírta, az így keletkezett szöveget a profétaasszony egykori követői kéziratos füzetekben, úgynevezett *igésfüzetekben* őrzik és a Bibliával egyenértékű kegyes olvasmányként mindmáig használják.

¹ Erdélyi 1985. 17.

² Bartha 1980. 13.

³ Molnár A. 1986. 440.

⁴ Szigeti 1986. 444., Takács 1994.

Sándor Ildikó néprajzkutató (Budapest). A jelen tanulmány az ELTE BTK Folklore Tanszékére „Egy vallásos kisközösség és vezetője a kárpátaljai Nagydobronyban (1937-től 1970-ig)” címmel benyújtott doktori disszertációja (témavezető: Küllös Imola) néhány részletének a Magyar Egyházzene főkérésére átdolgozott változata.

Terepmunkám során (1992 októberében, 1993 márciusában és 1996 júniusában) az ecclesiola egykori tagjait, Szanyi Mikó Borbála ma élő rokonait (gyermeküket, vejét és menyét) valamint a kívülálló szemszögéből nyilatkozó falubelieket is fölkerestem. Szanyi Mikó Borbála három legközelebbi híve, az általa kiválasztott tanítványok (így nevezik őket a gyülekezet egykori tagjai) közül gyűjtésem időpontjában már egy sem élt. Csak az utánuk következő generációhoz tartozó gyülekezeti tagokkal volt lehetőségem beszélgetni. Fölelevenítették nekem azt a vallásos közösség-élményt és kegyességi gyakorlatot, amely együttéléteket jellemezte. A gyülekezet létrehozásának pontos időpontjáról, körülményeiről nem juthattam minden részletre kiterjedő, hiteles információhoz. Az egyházi iratokba sem volt lehetőségem betekinteni, mert a helybéli lelkész elítéli a (ma már nem működő) ecclesiola tevékenységét.

A prófétaasszony látomásait tartalmazó kéziratos füzet hat példánya került a kezembe, ezek közül kettőről készíthettem fénymásolatot. A résztvevő megfigyelés módszerével tájékozódtam a falu mai hitéletéről, részt vettem házi istentiszteleteken, nem liturgikus áhítatokon. Jelen munkámhoz a főntiek (interjúk, megfigyelések, kéziratos füzetek) szolgáltatták az empirikus adatokat.

Mindezek a jelenségek: a vallásos paraszti közösség, az extatikus látomások és azok leírt változata valamint a vallásos (vezető) személyiség problémája a vallási néprajzi kutatások homlokterében álló kérdések.⁵ A magyar protestáns népi látomásirodalom korai forrásai, amelyekkel a kárpátaljai *igésfüzetek* számos műfaji, tartalmi és formai kapcsolatot mutatnak, a XVIII. századból valók.⁶ A Dél-Alföldön és a Tiszántúl déli vidékén a XIX. században megszaporodott azoknak a vallásos paraszti közösségeknek, paraszt-ecclesioláknak a száma, amelyek házi istentiszteleteket tartottak, a puritán kegyességi tradíciók továbbéltetőiként gyakorolták személyesebb, buzgó vallásosságukat.⁷ Szanyi Mikó Borbála gyülekezetének kegyességgyakorlata e hagyomány folytatása.

A kisközösség a falun belül sajátos intézményként működött, tevékenysége a közös kegyességgyakorláson túl döntő hatással volt az élet más területeire is, mert a falu egészétől eltérő normák és magatartásformák jellemezték a paraszt-ecclesiolához tartozókat.

A vizsgált időszak, Szanyi Mikó Borbála próféta szerepvállalásának és a körülötte kialakult kis gyülekezet működésének ideje (1937-től az 1970-es évek elejéig) annál is inkább érdemes arra, hogy a figyelem középpontjába kerüljön, mert egy időben, egymáshoz nagyon közel két parasztasszony, Szanyi Mikó Borbála és Borku Mariska is prófétált — ez utóbbi alig tíz kilométernyi távolságban: Tiszaágtelken.⁸

⁵ Az első extázis-leírás éppen a jelen kutatás vidékéről származik: Órás András prófétálását a XVII. század végén az Ugocsa vármegyei hatóságok vizsgálják ki (Komáromy 1893, Voigt 1998).

⁶ Harsányi 1985., Gyenis 1968., Molnár—Szigeti 1984.

⁷ Molnár 1986.

⁸ Küllös 1991.

Nagydobrony vallási élete

Nagydobrony vallási életének intenzitása, a hivatalos egyházi hitélet, az intézményes egyházon kívül eső, régies kegyességi formákat is őrző elemek sokasága s azok kiemelkedő szerepe a falu hitéletében már az első pillanatban megragadja a kutató figyelmét. Ezek közé tartozik a tanulmányban elemzett jelenség is. A falu vallási néprajza számos olyan tanulással szolgál, amelyek további, monografikus jellegű feldolgozásra is érdemesek.

Kárpátalján, a magyar határhoz közel fekszik az 5000 lakosú Nagydobrony (ukránul: Velika Dobron'). A falu mind etnikailag, mind a felekezeti hovatartozás tekintetében gyakorlatilag homogénnek tekinthető: református magyarok lakják. Az 1944-es deportálásig mintegy háromszáz fő zsidó népesség élt, valamint magyarul beszélő (és formálisan a református egyházhoz tartozó) cigányság él ma is a településen.

Nagydobrony a XVII. század legelején lett protestáns: az írásos források már 1618-ban református anyaszentegyházként emlegetik.⁹ Ma Nagydobronyban áll a környék egyik legimpozánsabb (1912-ben fölszentelt) református temploma, amely megjelenésével is bizonyítja a templomépítő helybeli gyülekezet nagyságát és erejét.

A második világháborút megelőző években baptista gyülekezet is létezett a faluban, mely —Kárpátalján az elsők között— az 1920-as években szerveződött meg, elsősorban amerikai magyarokból.¹⁰ A két protestáns felekezet a legnagyobb békességben élt egymás mellett. A szovjet korszakban a baptista presbitériumot szibériai kényszermunkára hurcolták el. A gyülekezet otthonmaradt tagságának nagyobb része a környező városokban keresett menedéket, saját felekezetük tagjai fogadták be őket Beregszászon, Ungváron. A nagydobronyi baptisták kisebbik része szülőfalujában maradt, és visszatért a református egyházba.¹¹

A nagydobronyiak vallásos életének megfigyelésekor két vonás tűnik a kutató szemébe már az első pillanatban:

1. Nagydobrony rendkívül intenzív vallási életével mindig is kiemelkedett környezetéből.¹² A nagydobronyiak identitásának rendkívül hangsúlyos eleme a vallásossághoz való megkülönböztetett viszonyuk, sajátos vallásos életük. Nemcsak a dobronyiak önképének fontos eleme ez, hanem számon tartja a környező falvak lakossága is. Az 1990-es évek második felében vasárnaponként ezren is összegyűlnek az istentiszteleten, a hétköznapi reggelenkénti szertartásokon is 2–300 fő vesz részt.

⁹ Móricz 1993. 20.

¹⁰ Szigeti 1996. 385.

¹¹ Szigeti Jenő szóbeli közlése.

¹² Móricz 1993. 255.

2. Számos régies vonást őriz a falu egészének hitélete. Ezek a régies vonások a hivatalos egyházi gyakorlatban és a laikus kegyességben egyaránt megjelennek.

A falu vallásos énekhagyománya többek figyelmét fölkelte már, mivel a dallamok egy része, az éneklés módja és a hozzá kapcsolódó intézményrendszer egyaránt jellegzetes, másutt nem megfigyelhető, régies elemeket tartalmaz. Ezek a következők.

A nagydobronyi református templomi istentisztelet jellemzője a diktálás után való éneklés.¹³ A zsoltárokat nem könyvből éneklik, hanem a karzaton ülő *diktáló* és az *énekezdő* segítségével. A diktáló prózában, de sajátos hanghordozással minden verssort előre, fennhangon elmond, az énekezdő pedig a dallamot kezdi el, a gyülekezet minderre visszhangként ráfelel. A liturgikus alkalmakkor a legutóbbi időkig kíséret nélkül énekeltek a nagydobronyi gyülekezet tagjai, jóllehet van orgona a templomban. Ennek köszönhetően a református liturgikus zenei hagyománynak, elsősorban a genfi zsoltároknak, helyi dallamváltozata és éneklési módja alakult ki.¹⁴

Sajátos intézményhez is kötődik ez az énekhagyomány: az 1950-es évek elejéig, míg a szovjet hatóságok be nem tiltották a vallásos összejöveleteket, vasárnaponként a délelőtti és délutáni istentisztelet között házaknál gyűltek össze, és úgynevezett *éneklőket* tartottak. Az itt énekelte kegyes énekek szövege és dallama apáról fiúra hagyományozódott.¹⁵ Zsoltárokat és „hallelujás” énekeket¹⁶ énekeltek, de a református egyházban kevésbé ismert dallam- és szövegváltozat is fennmaradhatott így.¹⁷

Az istentiszteleten az asszonyok testtartása a férfiakétól eltérő a liturgia azon részeinél, amelyeket állva kell hallgatni. A nők félig térdepelve, a padon könyökölve, összekulcsolt kezükre hajtják a fejüket, hátukat összegörnyeszítik. A férfiak egyenesen állnak. A korai magánáhitatban (XVII–XVIII. sz.) előfordult a reformátusoktól különben idegen, térdepelve való imádkozás.¹⁸ Napjainkban is őrzik még néhány helyen ezt a szokást: a Mezőségen és Hertelendyfalván (Belgrád közelében) a gyermekek térdelve mondják el az esti imádságot.¹⁹ Elképzelhető, hogy a dobronyi asszonyok a templomi szertartáshoz kötődően őrzik ezt a hagyományt.

A laikus kegyességgyakorlat körébe tartoznak Nagydobronyban a házi istentiszteletek, valamint a kéziratos kegyes irodalom napjainkig megfigyelhető használata.

¹³ Molnár Cs. 1994. 45–47.

¹⁴ Ezt bizonyítják a mellékletben közölt dallamok is, amelyeket az erdősi gyülekezet tagjai énekeltek.

¹⁵ Móricz 1993. 64

¹⁶ Kováts 1944; a belmissziós mozgalom énekanyagáról ld. alább: 435–436!

¹⁷ Ezt Stefán Miklós egykori segédlelkész is megjegyezte. Stefán 1947

¹⁸ Benedek S. 1971; Révész I. 1924. 81.

¹⁹ Madar 1987. 237.

A falu lakói természetesen más és más szinteken gyakorolják vallásukat:²⁰ a többség megeleghszik a vasárnapi istentiszteletre járással, sőt, elutasít minden, a hivatalos egyházon kívül eső vallásos magatartásformát. A következő réteghez sorolhatók azok, akik valamilyen laikus vallásgyakorlatban is részt vesznek. Gyűjtéseim során magam is láttam, hogy a falu majd minden nagyobb utcájában, általában vasárnaponként, 10–11 helyen tartanak bibliaórát, azaz egyfajta házi istentiszteletet. A környékről összegyűlő 10–20 főnyi csoportokban többnyire asszonyokat találunk, férfiakat csak jóval kisebb számban. Főleg a korosabbak (50 évesnél idősebbek) vesznek részt ezeken az áhítatokon; végül a legaktívabbak a laikus vallási kisközösségek szervezői, vezetői, akik közül sokan korábban a két próféta, Borku Mariska és Szanyi Mikó Borbála valamelyikének követői voltak, s az egyéni ájtatosság gyakorlásában is előtte járnak a többi falubelinek.

Nagydobrony hitéletében és az általunk vizsgált vallásos kisközösség létrejöttében, működésében egyaránt fontos szerepe volt a belmissziónak. 1923-ban megalakult a Kárpátaljai Református Egyházkerület. Püspökét, Bertók Bélát 1923. június 7-én iktatták be tisztségébe. Bertók beiktatásával élénk belmissziós tevékenység indult meg a Kárpátaljai Református Egyházkerületben.²¹ Az intézményesen jelentkező belmisszió célja a hitélet megerősítése, az egyháztól elfordulóban lévő hívek újbóli megtérítése, a hitélet bensőségebbé tétele volt. A belmisszió három területre irányult: evangélizáció, szeretetszolgálat, protestáns irodalom terjesztése (iratmisszió). A mai háziistentiszteleti gyakorlatban, de a parasztyülekezet énekanyagának kialakításában is nagy szerepe van illetve volt a magyarországi belmissziós mozgalom énekgyűjteményének, a Hallelujah (1937) című kiadványnak.

A „rekeszi” vagy „erdősi” gyülekezet

Szanyi Mikó Borbála élete 41 esztendő koráig semmiben sem különbözött a falujában élő többi parasztasszonyétól —férje és gyermekei is voltak—, ám ekkor látomásokat kapott, amelyek hatására híveket gyűjtött maga köré, hogy az égből kapott tanítást továbbadhassa. A prófétálást 1938-tól 1950-ben bekövetkezett haláláig folytatta. Szanyi Mikó Borbála prófétai szerepvállalása háromféle tevékenységben nyilvánult meg: laikus gyülekezet létrehozása és vezetése, egyéni lelki gondozás, gyógyítás. Figyelemre méltó, hogy híveit mindig együtt tudta tartani, sőt, a gyülekezet több mint egy évtizeddel túl is élte őt. A gyülekezet sikeres működésének előfeltétele volt az asszony — a róla nyert értesülések szerint semmiféle devianciát nem mutató— személyisége, amely alkalmassá tette őt a prófétálásra, valamint az a szorongattatásokkal teli élethelyzet, amelyben a helybeliek ezidőtájt éltek.

²⁰ Kósa 1993. 45–46.

²¹ Molnár Cs. 1994. 44. idézi B. Krizsán József lelkészképző dolgozatából

Szanyi Mikó Borbála prófétálásának és a gyülekezet fennállásának korszaka a sorozatos hatalmváltások időszaka a Kárpátalján. Egy amúgy is peremhelyzetű, elmaradott terület sorsát a kisebbségi létbe kerülés tovább nehezítette. Az első világháborútól az 1950-es évek végéig a magyarok folyamatos válságban éltek a Kárpátalján. A hatalmváltások, a háborús évek és az ezt követő terror időszaka miatt állandó volt a bizonytalanság, a félelem.

Így történt meg, hogy Tiszaágtelken 1937-ben nyilvános igehirdetésre kapott „elhívást” egy parasztasszony, Borku Mariska,²² majd a következő esztendőben 10 kilométerrel távolabb, Nagydobronyban Szanyi Mikó Borbála kezdett prófétálni, s laikusokból álló, a közös áhítatra és kegyességgyakorlásra alakuló kis csoportot (egyháztörténeti megnevezéssel: paraszt-ecclesiolát) szervezett maga köré. A gyülekezetet a falu külön névvel illeti, ők az *erdősiek* vagy *rekesziek*. (Szanyi Mikó Borbálának a Latorca melletti falurészen Erdőn, más névvel Rekeszen laktak, és itt tartották házi istentiszteleteiket is; innen a gyülekezet elnevezése.)

Szanyi Mikó Borbála követőinek száma az elmondások szerint 30 és 50 fő között mozgott, időszakonként még ennél is kevesebb volt. Jellegzetes, más leírásokból is ismert laikus vallási közösség ez, amely a hivatalos egyháztól nem szakad el, tagjai lelkiismeretes templomjárók, sőt, továbbra is a templomi gyülekezet magjához tartoznak. A hivatalos egyházi szolgálatok azonban nem elégítették ki spirituális igényeiket: másféle lelkiségüket, kegyességüket az ecclesiolában gyakorolták.²³

Híveinek Szanyi Mikó Borbála házi, laikus istentiszteleteket tartott, ahol a templomi liturgiát követve énekeltek, imádkoztak, felolvasták és magyarázták a Bibliát és azt a kéziratot bibliaparafrázist, az úgynevezett *igésfüzetet*, amely a prófétaasszony égi látomásait, tanítását tartalmazza.

Több alkalommal vettem részt Nagydobronyban olyan házi istentiszteleteken, amelyekhez hasonló lehetett az erdői gyülekezet hitélete. 1992. október 18-án, vasárnap sötétedéskor tízegynehány környékbeli idős asszony gyűlt össze a gyülekezetvezető, régebben a tisztaágtelki Borku Mariska gyülekezetéhez tartozó özv. Hidi Jenőné Balog Erzsébet konyhájában. Elfoglalták az összes ülőalkalmatosságot, a székeket és a sezlont, szorosan egymás mellé ültek. Az áhítat kezdetéig a falu legfrissebb híreit osztották meg egymással. Mikor mind együtt voltunk, a Hallelujah énekeskönyvből²⁴ énekeltek kezdőéneket (a 214. számú, „Záporoként hull majd az áldás” kezdetű) valamint könyv nélkül az „Uram, ó küldd el drága Lelkedet”²⁵ kezdetű éneket. (Más házaknál három-négy énekkel kezdték el az áhítatot, leggyakrabban a Hallelujah énekeskönyvből választott énekekkel).

²² Küllős 1991.

²³ Molnár A. 1985. 30; Dani 1991. 336.

²⁴ Kováts 1944.

²⁵ Az ének a pünkösdi (karizmatikus) énekhagyományba tartozik.

Ezután a kis gyülekezetet vezető Balog Erzsébet fennhangon imádkozott. A rögtönzött, lélekből jövő, spontán kezdőimádságot több helyen követte az összegyűltek hasonló, egy-két mondatos saját imádsága. Míg az egyikük fennhangon imádkozott, valamennyien ülve, összekulcsolt kézzel, előregörnyedő testtartással hallgatták, némelyek az imádkozó szavait suttogva visszhangozták. Az ének és az ima emelkedett hangulatot, magas érzelmi hőfokot hoz létre, amely ezután az egész gyülekezeti alkalmat végig kíséri.

Az imádkozás után a gyülekezet vezetője az asztalnál ülve fölolvasta az aznapi bibliai igeszakaszt (Jn 7–14, az előző vasárnap abbahagyott részt folytatták), először egyvégében, majd szakaszonként is. A szakaszonkénti olvasáskor magyarázatot fűztek a textushoz. Az értelmezést főként a gyülekezetet vezető Balog Erzsébet vállalta magára, Bálint Borbála vette át néha tőle a szót, helyenként párbeszédet is folytattak: kapcsolatot kerestek a felolvasott igehely és más bibliai részek között, megmutatták az összefüggéseket saját személyes életükkel, napi helyzetükkel, a lelkész vasárnap délelőtti prédikációjának számukra kedves és ide köthető részeit is megemlítették. A többi résztvevőt is hozzászólásra bíztatták.

A magyarázatok és értelmezések csomópontjai a bűnösség és a megtérés, a bizonyágtétel fontossága, a Jézusban megnyilvánuló isteni szeretet, az, hogy a Mennyei Atya a „kicsinyeknek jelenti ki magát” (Balog Erzsébet).

A gyülekezet vezetője előtt a konyhaasztalon a Biblia, kétféle énekeskönyv (a Hallelujah és a „zsolnárok”) és a bibliaolvasáshoz kiadott útmutató volt, amelyet szintén fölhasznált az igeszakasz értelmezésekor, föl is olvasott belőle.

Az áhítatot ismét éneklés zárta le (kérésünkre ez alkalommal Borku Mariska ún. Lettszövetségéből való énekeket énekeltek, de elmondták, hogy ezeket egy ideje nem használják). Ilyenkor általában hosszabban énekelnek, ki-ki kezdeményezheti saját legkedvesebb énekének közös eléneklését. Végül ismét szabad, lélekből jövő, spontán imádságot mondott minden résztvevő és pár szavas hétköznapi tárgyú beszélgetés után hazamentek. A házi istentiszteletek másfél-két órányi időtartamúak. Az éneklés és az imádkozás az időnek körülbelül a felét teszi ki. A háziak a hozzájuk érkezőket meg is kínálják valamivel, időnként a vendégek hoznak valamilyen finomságot.

Az itt leírtak megegyeznek a paraszt-ecclesiolák házi istentiszteleteinek menetére vonatkozó más adatokkal.²⁶

A Szanyi Mikó Borbála körül kialakult gyülekezet élete három jól elkülöníthető időszakból áll. A közösség a prófétai tevékenység kezdete (1938) után egy évvel, 1939-ben szerveződött meg. Innentől egészen Szanyi Mikó Borbála haláláig tart az első korszak. Mind hitéletét, mind a hétköznapi összetartozást tekintve ez a leggazdagabb, leghatékonyabb szakasz a gyülekezet életében. A kis gyülekezet szervezete a prófétaasszonyból mint központi, szervező sze-

²⁶ Kiss 1942; Szigeti 1985. 115.

mélyiségből, a hozzá legközelebb álló három úgynevezett tanítványból és magából a gyülekezetből tevődött össze. A tanítványok a gyülekezeti tagok idősebb nemzedékéhez tartoztak, mind férfiak voltak.

Hetente több alkalommal tartottak házi ájtatosságot. Néha, egy-egy rövid időre kénytelenek voltak szüneteltetni a gyülekezet tevékenységét, sőt végül összejöveteleik számát heti egy alkalomra csökkentették, az egyházközséggel való feszültség miatt pedig kis időre elmaradtak a templomból.

A második időszakban, Szanyi Mikó Borbála halála után többen elpártoltak a rekeszi gyülekezettől, egy részük Tiszaágtelekre, Borku Mariskához járt a továbbiakban. Mégsem bomlott föl a közösség: a férj, Varga Pál vette át a gyülekezet vezetését, mintegy hat család járt ki az Erdőre. Az asszony halála után ugyan még jó tíz éven át működött a gyülekezet, de kevésbé hatékonyan, mint életében. Varga Pál csak fenntartója volt a hívő közösségnek, nem szellemi vezetője. Látomásokat, égi tanításokat nem kapott. Az egyébként zárkózott, nehéz természetű Varga Pál vezetése alatt az erdősi gyülekezetnek ismét konfliktusa támadt az egyházzal, aminek következtében a szűkebb maghoz tartozók vagy tíz esztendeig nem jártak a templomba, hanem helyette odahaza tartottak vasárnaponként istentiszteletet:

Varga Pál Rekeszben álló házát és a hozzá tartozó kertet az 1960-as években kisajátította az államhatalom, a férfinak be kellett költöznie a faluba. A falubeliek szerint a költöztetés erőszakos módon ment végbe, s ezután Varga Pál megháborodott. Mivel születésétől fogva az Erdőn élt, életterének és életformájának kényszerű megváltoztatását idős korában már nem tudta elviselni. Ez volt közvetlen kiváltó oka a „rekeszi” gyülekezet széthullásának.

A néhai prófétaasszony veje, Kis Marci Géza ugyanígy továbbvívője, sőt, bizonyos tekintetben továbbalakítója is Szanyi Mikó Borbála prófétai tevékenységének azáltal, hogy a kéziratos bibliaparafrázis szerkezetét átalakította. Az eredeti kéziratból utólag kigyűjtötte az énekeket és imákat, amelyeket külön füzetbe másolt a zsoltáros- és az imakönyvek mintájára.

A rekeszi vallásos közösség a 60-as évek vége óta (ezt tekinthetjük a harmadik időszaknak) tulajdonképpen nem működik, de a közös munkavégzés, az egymás iránti szolidaritás és az összetartozás egyéb jelei máig kitapinthatók az egykori gyülekezet tagjai között. Varga Pál halála után egyszer-kétszer összegyűltek házi áhítatra, közben pedig lassanként mind visszatértek a templomi gyülekezethez, ismét templomjárók lettek. A templomba ma is együtt mennek közülük az egy helyen lakók, és az istentisztelet után a templom előtt összegyűlnek beszélgetni. Ha a régi rekeszi hívek közül néhányan együtt vannak virasztóban vagy vasárnapi bibliaórán, saját énekeiket, imákat is elmondják. Különállásuk tehát bizonyos jegyekben máig megőrződött.

Az „erdősi” gyülekezetet nemcsak az azonos lelkeség hozta létre, hanem a csoportszerveződésnek más ismérvei is megfigyelhetők esetükben: a rokoni kapcsolatok, továbbá hogy a falu egészéhez képest a mai napig viszonylagos jólét jellemzi őket; a baptista gyülekezet hatása több gyülekezeti tagnál is

kimutatható. A baptista hitgyakorlat fő jellemzői és az erdősi gyülekezet kegyessége között sok hasonlóság mutatható ki, tehát föltétlenül szerepet játszott a paraszt-ecclesiola arculatának formálásában a baptista gyülekezet jelenléte a faluban. A szűk körben működő gyülekezet elitizmusa és zártsága, a gyülekezet erkölcsi szabályozó szerepe, általában a magasrendű erkölcsiség valamint az élet egészét átható vallásosság hangsúlyozása a puritanizmusban gyökerező általános vonások, amelyek sokhelyütt voltak a paraszt-ecclesiolák sajátjai. Nagydobronyban azonban — a vizsgálat időpontjában — kizárólag a baptisták és az erdősiék hitéletét jellemezték a fentiek, és ezek az elvek szélesebb körben nem voltak elterjedtek.

A kezdeti időszakban (az 1939-es indulástól 1945–46-ig) hetente többször is összegyűltek, mindig más és más gyülekezeti tag házánál. Vasárnaponként, mint a dobronyiak közül oly sokan, ők is tartottak a maguk számára külön *énekltőt*. A későbbiekben, a falubeliek gúnyolódása és az egyházi és hivatali zaklatás miatt mind összejöveteleik helyszíne, mind pedig gyakorisága változott. Ekkortól a házi istentiszteleteknek kötött, állandó ideje volt: a közösség életében (a bőjt miatt) korábban is kiemelt jelentőségű péntek, állandó helyszínné pedig a prófétaasszony lakhelye, az „erdősi” ház vált.

Az „erdősi gyülekezetnek” a vasárnapi „énekltő” volt a falu nyilvánossága felé forduló egyetlen gesztusa. Ilyenkor valamelyik gyülekezeti tagnál, bent a faluban gyűltek össze és nyitott ablaknál énekeltek, imádkoztak. Az énekltőbe olyanok is eljártak, akik nem tartoztak a gyülekezethez. E szokás a falu többsége által gyakorolt tevékenység volt, időben és jellegében is megegyezett az általános vallásos gyakorlattal, ezért volt elfogadható a gyülekezeten kívül állóknak is.

A Nagydobronyban létrejött szeretet- és imaközösséghez, valamint annak vezetőjéhez, Szanyi Mikó Borbálához, akárcsak a tisztaágtelki Borku Mariskához, az elfogadás teljes hiányával viszonyultak a lelkészek. A helybéli papság sem a parasztpróféták életében, sem azóta nem fordult megértéssel a jelenség felé.²⁷ Nyílt vagy burkolt formában, de mindig elutasították tevékenységüket, tanításukat, amelyeket egyébként nem igazán ismertek. Tiltakozásuk a szektásodás lehetőségének szólt. Meg sem próbálták felkutatni, milyen igények, milyen elvárások nyomán jöttek létre a gyülekezetek, holott — ha máshogy nem, hát bűvópatak módjára — laikus, paraliturgikus formában nagyon is jelen volt az itt élő emberek életében az a törekvés, hogy mentalitásukhoz közelebb álló módon gyakorolják a kegyességet.²⁸ Nagydobronyban a református egyház elégtelen működése ellenére sem távolodtak el a hívek az intézményes vallásgyakorlattól, mint ahogyan ez más vidékeken történt. Ehelyett a hivatalos egyházi gyakorlattal párhuzamosan laikus kiscsoportokban éltek a nekik jobban megfelelő hitéletet.

²⁷ Kiss 1942. 36.

²⁸ Kiss 1942. 37.

A hivatalos egyház rosszállása részben érthető. A kárpátalji prófétaasszonyok tevékenységének volt egy a protestantizmus *sola Scriptura*-elvével egyértelműen szemben álló vonása. Borku Mariska Lettszövetsége követői szemében az Ó- és Újszövetség után adatott harmadik kinyilatkoztatást jelentette; Szanyi Mikó Borbála gyülekezete összejövetelein a közös éneklés és imádkozás volt a legfontosabb, valamint a Biblia és ezzel egyenrangúan a prófétaasszony által létrehozott Igésfüzet közös olvasása, értelmezése. Az Igésfüzet az égből kapott látomásokat, imákat és énekeket tartalmazta.

A reformáció egyik alap gondolata, hogy a Szentírásnak a hitéletben betöltött szerepét, funkcióját újra kell értékelni, az „erdősi” gyülekezetben közkézen forgó, Szanyi Mikó Borbála által írt bibliaparafrázis, az úgynevezett Igésfüzet megítélésében és használatában fedezhető föl. Azt a tételt, amely szerint az Írás *norma normans*, nem vethető alá semmiféle más törvénynek, az Igésfüzetre mint a Bibliával egyenértékű szent szövegre is vonatkoztatják.²⁹

A paraszt-ecclesiólák létrejöttében a puritanizmus —nem az eszme, hanem a kegyességgyakorlat— jelentős szerepet játszott. Magyarországon az ellenreformáció a puritanizmus hagyományain alapuló, sajátos vallásgyakorlat kialakulását eredményezte. A hívek ekkor jobbra csak a magánszférában gyakorolhatták hitüket, a nyilvánosság előtt nem, így a hitélet elsődleges színterévé a család és a laikus kisközösség vált.³⁰ A puritán kegyességi irányzat terjesztette el a hitgyakorlásnak a templomi istentiszteleten kívüli formáit, technikáit, és ezáltal lehetővé vált a családi körben zajló és a magánáhitat.

A családi istentiszteletek alkalmával az egybegyűltek laikus vezetés mellett közösen olvasták és magyarázták a Bibliát és a kegyességi irodalmat, énekeltek, imádkoztak.³¹

A puritanizmus létrehozta a maga imádkozási gyakorlatát is. A kötött imaformák háttérbe kerültek, helyüket a szabadon improvizált, lélekből jövő imádság foglalta el, és ezzel együtt sajátos puritán imafrazeológia jött létre,³² a folklór szövegekhez hasonló jellemvonásokkal (formulákból építkezik, variábilis, aktualizálható). Az Igésfüzetben olvasható imádságok egy része a puritán imádságok nyelvezetével, stílusával mutat rokonságot.

Mindezek nyomán a protestantizmus az üldöztetés időszakában Magyarországon igazi népi vallásosságként működött: a folklór szabályai szerint szájról-szájra, nemzedékről nemzedékre hagyományozódott, a laikus elem uralkodott benne, és nem érvényesült fölötte az egyházi hierarchia ellenőrzése.

²⁹ A Szentírás és az Igésfüzet azonos megítélését bizonyítja mindennapi, laikus használatuk. Miként a Bibliából, az Igésfüzetből is úgy nyernek útmutatást, hogy véletlenszerűen felnyitják, behunyt szemmel rámutatnak egy igehelyre. A kiválasztott *locus ad* tanácsot a döntéshozatalhoz. (A protestáns népi vallásgyakorlat jellegzetes eleme ez, amikor gyakorlati problémáik megoldásához a Szentírást ilyen meglehetősen profán módon, az egyház tanításaival föltétlenül ellentétesen alkalmazzák.)

³⁰ Bucsay 1985. 157–159.

³¹ Szigeti 1976. 71.

³² Révész 1924. 80; Incze 1931. 37–229.

A protestánsüldözés időszakában a hit megtartásának eszköze volt a puritán kegyesség, később, a XIX. században, a hivatalos egyház és a népi vallássosság eltávolodása idején pedig a hívek ezeknek a népi vallásgyakorlatba mélyen beleivódott formáknak a segítségével tudták sajátos igényeiknek megfelelően gyakorolni hitüket. A laikus kisközösségi kegyességgyakorlat, az erdósi gyülekezet működése, valamint Szanyi Mikó Borbála prófétai szerepvállalása e hagyomány folytatásának tekinthető.

Az újtó törekvések általában, így az egyházi élet reformjai is gyakran a már feledésbe merült hagyományokból táplálkoznak. A belmisszió ilyen, múltbeli vonatkoztatási ponttá tette a puritán kegyességet. Ennek köszönhetően a nagydobronyi „rekeszi” gyülekezet elemzésekor sok esetben nem is választhatóak el egymástól a megőrződött puritán elemek és az ébredési teológia által szorgalmazott újítások. Ez a gyülekezet az 1930-as évek végén jött létre, időben igen közel a falubeli belmissziós tevékenység (vasárnapi iskola, szeretetház, diakonisszaképzés, Bethánia egylet)³³ megindulásához. A Tiszaágtelken élő Borku Mariska híveinek közösségét gyakorta nevezték *kis Bethániának* is, egy a Hallelujah énekeskönyvben szereplő ének³⁴ nyomán. (A bibliai eredetű „bethániai gondolatot” a belmisszió vetette föl és terjesztette el.) A felsorolt intézmények Nagydobronyban (és nemcsak az „erdósi” gyülekezetben) fogadókésziségre találtak, hiszen a dobronyiai hitélete számos olyan puritán hagyományt őrzött meg, amelyek rokoníthatók voltak a belmissziós célkitűzésekkel (házi istentisztelet, magánáhitat, az imádkozás központi szerepe a kegyességgyakorlatban, a paraszti vallásgyakorlásnak jobban megfelelő, érzelmközpontú hitélet).

Valószínű, hogy a nagydobronyi paraszt-ecclesiola formálódására, arculatára és egész tevékenységére közvetlenül hatott a belmisszió, amely szorgalmazta a házi bibliaórákat, a közös éneklést és imádkozást, a mindennapokat jobban átható kegyességi gyakorlatot. Szabó Béla kárpátaljai missziós lelkész írja a Heidelbergi káté kiadásának előszavában:³⁵ „éneklés, imádkozás s az egyes kérdéseknél kijelölt bibliai versek elolvasása nélkül nem sokat fog érni a munkánk.” A belmissziós munkában ide helyezték tehát a hangsúlyt.

A XIX. században széles körben tért hódított liberális teológia racionalizmusa zsákutcát jelentett, hiszen különösen a paraszti közeg hitéletétől, elvárásaitól nagyon távol állt. A megújulást célul tűző ébredési mozgalom a laikus (népi) igényeknek sokkal jobban megfelelő, emocionális kegyességet helyezte előtérbe, hangsúlyozta az ima és az ének fontosságát. A belmisszió gyors sikerének kulcsa az volt, hogy a laikus, paraszti hitéletben megőrzött puritán hagyomány és a hivatalos kezdeményezés egymást erősítő, egymáshoz nagyon hasonló jelenségek voltak.

³³ Csomár 1940. 187–209.

³⁴ A Hallelujah énekeskönyv —a belmissziós mozgalom kiadványa— rendkívül elterjedt és népszerű volt Nagydobronyban a „rekeszi” gyülekezet működése idején.

³⁵ Szabó 1935. 5.

A „rekeszi” gyülekezet életének legfontosabb eleme volt az ima és az ének: „Ott mindig egyforma vót. Hétköznap, vasárnap. Mindig a hála... «Legyen az áldozat hála, ének, ima».³⁶ Ott csak ez vót. Igeolvasás, szentírásolvasás, meg az ének.” (Nyomó Jánosné) A puritanizmus korában fölmerült az éneklés eltörlésének szükségessége,³⁷ ám a puritanizmus elemeit magába olvasztó népi kegyességgyakorlat erre a gondolatra nem volt fogékony. Mivel a népi áhítat egyik legfontosabb sajátossága az emocionalitásra való törekvés,³⁸ az énekek a laikus hitéletben rendkívüli szerepet játszottak. „Aki ebbe a munkába részt vesz, azt mondja Boris néni, mán ennek mindenkinek a szívébe kell lenni. Mer azt mondja, ez úgy van, mint a szántóvető ember, hogy a gyümölcséből minden ember... Mindenkinek gyümölcs vót a szívünkben.” (Lőrinc János)

A politikai változások is a laikus vallásgyakorlat megőrződéséhez járultak hozzá. A Vörös Hadsereg 1944 őszén foglalta el ezt a területet, amely előbb ukrán, majd szovjet fennhatóság alá került. A kárpátaljai magyar kisebbség egy újabb, a korábbtól teljesen eltérő államszervezet (a szovjethatalom) részévé vált. A hitéletre és a gyülekezetekre ezek után két tényező volt nagy hatással: a magyar kisebbség egzisztenciális fenyegetettsége és a vallás állami tiltása, üldözése.

A vallásüldözés hulláma elérte a Szanyi Mikó Borbála köré csoportosuló „rekeszi” gyülekezetet is. A tiltás azonban nem gyöngítette őket, sőt még konokabban ragaszkodtak a hívő kisközösség fenntartásához. Az istentiszteletek csak néhány hétig szüneteltek. Az üldöztetés, a konspirációs kényszer még jobban megerősítette összetartozásukat és kiválasztottságuk tudatát, a gyülekezet amúgy is erős emocionalitását. A szektákra, üldözött-tiltott és kisebbségben lévő egyházakra annyira jellemző mártírtudat megerősödött az „erdősiek” körében. Pénteki istentiszteleteiket az „Erdőn”, Szanyi Mikó Borbála házánál a körülményekkel dacolva rendszeresen megtartották.

A templomban csak istentiszteletet lehetett tartani, minden más összejövétel (bibliaóra, hitoktatás, konfirmációra való előkészítés, stb.) tiltott volt. A nagydobronyi hívő emberek életében ebben a vallásellenes korszakban ismét jelentősebb szerepet játszott a magánáhitat, az otthoni, családi körben végzett laikus kegyességgyakorlat, vagyis a puritanizmusban gyökerező kegyességi, hitéleti formák.

Számos vonatkozásban a falu egészére érvényes, hogy a vallásüldözés bizonyos régies kegyességi elemeket őrzött meg 1944 után, egészen az 1990-es évek kezdetén bekövetkezett változásokig. Például a nyomtatott kegyességi irodalom, a Biblia és az énekeskönyv hiányában felértékelődött és más vidékekhez képest sokkal hosszabban megőrződött a kéziratos kegyességi iratok —ilyen az Igésfüzet is— szerepe.

³⁶ Az Igésfüzetből származó imádság kezdősora.

³⁷ Sörös 1904. 11.

³⁸ Erdélyi 1985. 17–18.

A szovjet hatalom idején bekövetkező vallásüldözés (amely bizonyos szempontból hasonló helyzetet hozott létre, mint a protestantizmus korai üldözése), megerősítette a puritanizmusba nyúló hagyományokat, és meghoszzabbította azok fennmaradásának lehetőségét.

Ha az eredeti puritán törekvéseket és azok átvételét vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy a laikus vallásgyakorlat (a népi kultúra egyik szegmentuma) csak azt fogadja be a magas kultúra hatásaiból, aminek a folklór rendszerén belül a struktúra megsértése nélkül helye van.

Álljon itt ennek megvilágítására egy aktuális példa, amely párhuzamot mutat a rekeszi gyülekezet létrejöttének körülményeivel! A '90-es évek magyarországi missziós munkájának hatására Nagydobronyban ismét széles körben tartanak vasárnaponként házi istentiszteleteket. A kis ima-közösségek utcánként gyűlnek össze, egy-egy asszony vezetésével olvassák és magyarázzák az igét, imádkoznak, énekelnek. A Magyarországról érkező evangelizációs lelkészek felhívása azért talált könnyen visszhangra a buzgó hívek körében, mert a házi istentisztelet, a laikus áhítatnak ez a formája régóta működő gyakorlat volt Nagydobronyban. Ezzel szemben a '90-es évek elejétől nagy számban beáramló nyomtatott kegyességi irodalom néhány év leforgása alatt teljesen átveszi azoknak a kéziratolvasmányoknak (igésfüzet, Borku Mariska-féle Lettszövetség) a helyét és szerepét, amelyeket a korábbiakban az egyház hasztalanul próbált visszaszorítani.

A rekeszi gyülekezet énekhagyománya

A rekeszi kegyes társaság hitéletének fontos eleme volt annak a kéziratolvasmányoknak a használata, amelyet ők „igésfüzetnek” neveznek. A kutatás során megtalált hat példány³⁹ közül Szanyi Mikó Borbála menyee, Varga Pálné Vinda Borbála és Szanyi Mikó Andrásné Hidi Borbála teljes igésfüzetéről, valamint Nyomó Jánosné kéziratolvasmánygyűjteményéről készíthettem fénymásolatot a beregszászi püspöki hivatalban. A többiek még rövid időre (a fénymásolat elkészítésének egyetlen napjára) sem voltak hajlandók megválni a füzetől, sőt, Lőrinc János még azt sem engedte meg, hogy kézbe fogjam a füzetet és saját szememmel pillantsak bele. Ehelyett fölajánlotta, hogy az egészét fölolvassa nekem.

A kézirattal kapcsolatos rendkívüli tartózkodásuk részben annak tudható be, hogy a füzetek tulajdonosai közvetlenül égi eredetű, szent szövegnek tartják a kegyes iratot, és a Szentírás folytatásaként fogják föl. Ezt támasztja alá a mű szerzőségéről és keletkezéséről vallott elgondolásuk is.

³⁹ A tulajdonosok, Varga Pálné Vinda Borbála, Szanyi Mikó Andrásné Hidi Borbála, Nyomó Jánosné, Kis Marci Géza, Lőrinc János és Szanyi Mikó Ferencné példányát láttam a saját szememmel, ezen kívül hallomásból tudok még két füzetéről, az egyik a „Szent Marisként” emlegetett asszony, Molnár Mária, a másik a prófétaasszony leánya, Varga Margit tulajdonában van. Arról nincs tudomásom, hogy olyanok is rendelkeznének másolattal, akik nem tartoztak a gyülekezethez.

Eszerint a gyülekezet vezetője, Szanyi Mikó Borbála 12 éven át (41 éves korától 1950-ben bekövetkezett haláláig) rendszeresen kapott égi látomásokat transz-állapotban. A látomások és égi tanítások nyomán keletkezett a kézirat, amelyet a prófétaasszony azon nyomban lejegyzett és szóban közvetített a földi világ, a gyülekezet tagjai felé.⁴⁰ Vagyis az égi világ által kiválasztott személy, a gyülekezetet vezető próféta valójában nem szerzője, hanem csakis továbbítója a bibliaparafrázis szövegének. Hitük szerint az igésfüzetben olvasható próféciák közvetlenül és hitelesen isteni eredetűek. A Szanyi Mikó Borbálának tulajdonított, írott művet az erdósi gyülekezet tagjai —akárcsak a Borku Mariska által lejegyzett igéket tartalmazó füzeteket a tiszaaágtelki próféta követői— igésfüzetnek nevezik, de mindkettőnek van külön címe is. A tiszaaágtelki igésfüzet a *Lettszövetség*,⁴¹ a nagydobronyi az *Örökké való evangélium* címet viseli. A Lettszövetség kifejezés írott formában szerepel a tiszaaágtelki prófétától származó igésfüzetekben, de Szanyi Mikó Borbála füzetében sem címadásként, sem a szövegben megemlítve nem szerepel az *Örökké való evangélium*.

A Bibliával egyenrangúnak tekintett parafrázisok címadásából is kitűnik a hitelesítésre való törekvés. Ez nemcsak a rekeszi gyülekezet igésfüzetének címére igaz, hanem a tiszaaágtelki prófétaasszonyéra is: a Lettszövetség a Biblia két részének címét idézi (és folytatja), míg az *Örökké való evangélium* a bibliai illetve az apokrif evangéliumok nyomán kapta elnevezését. (Az apokrif evangéliumok is a hitelesítés, az isteni eredeztetés szándékával nyerték címüket.)

A jegyzetben idézett vallomás, a bibliaparafrázisok címadása valamint a füzet funkciója is alátámasztja, hogy használói szemében az a Szentírással egyenértékű. Ugyanúgy idéznek belőle folyóbeszéd közben, útmutatóként is használják. A lakásban a Bibliával azonos helyen tartják, azonos körülmények közt olvassák: többnyire a konyhai asztalon, hímzett kendővel letakarva vagy a konyhaasztal —esetleg a tálalószekrény— fiókjában. A kezük ügyében van, s ez gyakori, mindennapos használatra utal. Ugyanakkor a füzetnek mint tárgynak a rangját jelzi, hogy kiemelt helyen (az asztal közepén) tartják, óvják, védik (hímzett kendővel letakarják, a fiókban a pénz mellé teszik). Az igés füzetben leírt imákat és énekeket hatékonyabbnak tartják a többi imánál, éneknél, mert feltétlenül hisznek azok közvetlen isteni eredetében. (Ennek bizonyosságául mesélnek gyógyulás- és megmenekülés-történeteket.) Az imák és énekek közt olyanokat is találunk, amelyek a mindennapi életben közvetlenül alkalmazhatók.

⁴⁰ Küllös 1991. 346–349.

⁴¹ „*Ószövetség, Újszövetség, Lettszövetség. Három szövetség. Az Ószövetségben mint Atya én vagyok, az Újszövetségben mint Fiúban nyiloánulok, a Lettszövetségben mint Szentlélek által tanítok és szólok. Ez a három egy. Egy örök Isten. És a Lettszövetséget nem akarja a papság elfogadni. A Lettszövetség égi jelentés, az Istennek örök jegye, a Szentlélek gyümölcseinek mennyben való egyesülése idelent a fel-támadt lelkekkel.*” (Badó Irén, Tiszaaágtelek) Az idézett részt Borku Mariska lánya a Lettszövetség szövegéből mondja.

Varga Pálné Vinda Borbála példánya egy kockás iskolai füzet, amelyben az igék 110 oldalt tesznek ki, 1-től 117-ig folytatólagosan, majd innen 1–9-ig újraszámozva; külön füzetbe utólagosan kigyűjtve és számozva az igék közt is szereplő 24 imádság „Hála imák” és a 28 ének „Hála énekek” címmel. A füzet első két oldalát az elmondás szerint a tulajdonos másolta le, az összes ezt követő lapot leánya. Más kéz által bejegyzett szöveg nem szerepel ebben a füzetben. A másolat Vinda Borbála szerint Kis Marci Géza példányáról készült.

Hidi Borbála példánya egy kéz által írott szöveg, a másoló ez esetben a tulajdonos. Emlékei szerint ő is Kis Marci Gézáéről másolta le az igésfüzetet.

A hívek egy részének csak az igéket tartalmazó rész van lemásolva (ilyen Lőrinc János példánya, akinek az édesapjától származó másolat van birtokában). Az imák és énekek kigyűjtése utólagosan történt, már Szanyi Mikó Borbála halála után, valószínűleg Kis Marci Géza kezdeményezésére.

A két asszony birtokában levő Igésfüzet tehát három részből áll, melyek közül legfontosabb az Örökké való evangélium (a tényleges igésfüzet). Tartalmazza az énekekkel és imádságokkal együtt a teljes szöveganyagot.

Az „igéket” tartalmazó első rész, melyben jelölve vannak a bibliai igehelyek, 117 összefüggő, folyamatosan számozott ige, majd 9 újabb egységre tagolódik. Az újraszámozott szövegrészben tartalmilag, formailag és eredetüket tekintve az előzőektől lényegesen különböző szövegek olvashatók. Hiányzik belőle a bibliai igehelyekkel való megfeleltetés, nem alkot összefüggő egészet.

Vinda Borbála igésfüzete zárt kompozíciójú egység: a hetven oldalnyi szöveg nyitó formulával kezdődik (*Én az Úrnak...*, ezt kezdőimádság követi), s csak utána indul számozás, vagyis legalább háromszor kezdődik el a szöveg. A 117 igéből álló rész utolsó látomása mintegy lezárja a szöveget, de az újraszámozott kilenc egység végén álló ima is tekinthető záró imádságnak. Az Igésfüzetben felváltva következnek a különböző műfajokhoz sorolható szövegek, az igék, az énekek és az imádságok.

Az igék három szövegtípusra bonthatók tovább: látomások, tanítások és igék. Ezeket a hívek is megkülönböztetik, de a szövegek megformálásában is jelentkezik a tagolás. A látomások elején jellegzetes kezdőformula áll. A tanítások égi szózatok gyakran példázatszerűek, magyarázat, oktatás hangzik el bennük. Az igék egy-két mondatos, gyakran szimbolikus értelmű, sőt szurrealisztikus szövegek. A hívek számára ezek valamilyen titokzatos értelmű égi üzenetek az eljövendőre vonatkozóan, amelyeket csak a beavatottak érthetnek meg. Sok tekintetben emlékeztetnek a jóslatokra. (A szöveg a vélt jövőre vonatkozik, nehezen értelmezhető.)

A 117, növekvő sorszámmal folytatólagosan megjelölt szöveg tartalmilag, stílusában, formailag összefüggő, zárt szerkesztésű egység. Ezek után (a közösség későbbi hagyományából) a kéziratokban két kisebb (több részből álló, vegyes tartalmú, verses vagy prózai) szövegegység található, melyekkel most nem foglalkozunk.

A *Hála énekek* utólagos kigyűjtés eredményeként az énekeket tartalmazó külön füzet vagy más esetekben ugyanabban a füzetben különálló rész az igék után, amely a rekeszi gyülekezet saját énekhagyományának 28 szövegét tartalmazza. Kezdősoruk szerint az alábbiakat (normalizált helyesírással):

1. Jézus, lelkünk nagy Királya
2. A szívtomben Krisztus lakozik
3. Örüljetek keresztények
4. Készen már az akol
5. Jézus, árva pártfogója
6. Ó, te vándor
7. Eljött az Úr követe
8. Sion hegye erős várunk
9. Imádjátok immár az Úrnak nagy nevét
10. Ne kételkedj, hívő lélek
11. Folyik az ítélet
12. Ímé, itt a nagy nap
13. Halleluja, Úr Isten, győzött a Bárány
14. A nagy vizek felett
15. Jertek mind énhozzám
16. Kegyelmes Istenem
17. Uralkodnak a prófétalelkek
18. A Dávid magvából támadt Csemete
19. Fénylik az Úr dicsősége
20. Örülj, te, föld
21. Felettetek ha megindul
22. Magasztalunk, Uram, téged
24. Az Isteni természetnek
25. Szól az ének a mennyekben
26. Az új korszaknak népei
27. Itthagya e bűnös világot
28. Angyalsereg éneke zeng

A kéziratos füzetek az énekeknek csak szövegét tartalmazzák. Az énekek verselése ütemhangsúlyos. A gyülekezeti tagok elbeszélése szerint a dallamok későbbi keletkezésűek, mint a szövegek. Elmondásul az angyalok jutalmul küldték a dallamot a szövegekhez, ha Szanyi Mikó Borbála *elvette*, vagyis megértette a látomás, az égi tanítás értelmét: „Mikor ígét... (kapott), nem vót rögtön ének utána. Az ének, ahogy jött, már a hangját is megkapta. És úgy vót, hogy az éneket is nem lehetett leírogatni, mikor szólott az Úr. Mindenkinek, amit ... magának kellett, nem könyvből megtanulni, hallásbul.” (Lőrinc János) Elképzelhető, hogy eredetileg imaként mondott szövegekről van szó, amelyek később dallamot kaptak. Ezzel a gyülekezet vezetője a könnyebb tanulhatóságot segítette elő. A közösség saját énekhagyományának kialakításához esetleg for-

rásul szolgálhatott a házaknál tartott éneklők családi repertoárja is: „Az Úrnak az vót az akarata, hogy legyenek az imák énekek, mert jobban megmaradnak, mint az emlékükbé az ima. Úgyhogy aztat is ő adta. Az énekhangozt, mindent ő adott.” (Hidi Borbála)

A hívek ma már nem minden dallamra emlékeznek, a 28 közül 11-et sikerült hangfelvételen rögzíteni.⁴² Az azonosítható dallamok többsége valamelyik genfi zsoltár változata, illetve több ilyen dallam kontaminációjából keletkezett. Előadásmódjuk is jellegzetes: rendkívül lassan, elnyújtva énekelnek — a templomi éneklésnél is ezt az előadásmódot figyelhetjük meg—, gyakoriak a glisszandó-díszítések.

A kis gyülekezet saját énekhagyományának néhány darabjához külön történetek is fűződnek:

Néhány évig, az 1950-es években karácsonykor a *Hallelúja, Úristen, győzött a Bárány* kezdetű énekkel jártak a faluban ünnepet köszönteni, még az akkori lelkészhez, Csík tisztelendőhöz is elmentek.

Még nagyobb nyilvánosságot jelentett, mikor egyik énekük a templomi istentiszteleten hangzott föl: „Vót itt egy ember. Kántor, énekezde vót. No, akkor egyszer megbomlott itt a rend. Lehet, hogy erről is hallottak. Az az ember részt vett többször is a Boris néni igéjéből. Oszta az vót az énekezde. Oszta énekelte eztet: Magasztalunk, Uram téged ... No, ezt az éneket a templomban, ahogy ültem, nem tudtam, csak olyan ösmerős vót. Egybül a fülembé. Ez az ének, ami a Boris néni által vót, még a templomba csak ez van énekelve. Tán vagy kétszer vagy háromszor. De azóta nincs. Se addig, se azelőtt.” (Lőrinc János)

A *Szól az ének a mennyekből* kezdetű, az énekesfüzetek vége felé található darabot a követők emlékezete szerint elközélgő halálára való figyelmeztetésként, felkészítésként kapta a prófétaasszony: „már azut nem sokkal meg is halt.” (Vinda Borbála).

Az énekszövegekhez hasonlóan utólag az imádságok is külön füzetbe kerültek (*Hála imák*). Nem minden — az igésfüzet sorszámozott szövegei közt szereplő — imának tekinthető szöveg került be a külön kigyűjtött imák közé, de valamennyi kigyűjtött ima az igésfüzetből származik.

A látomások, tanítások, igék prózában (helyenként rímes prózában) írt szövegek. Az ütemhangsúlyos verselésű énekeken kívül helyenként a többnyire prózában írt látomások szövege is rímes, verses. Az imák közt 7 verses (ezek is rímeselek, ütemhangsúlyosak), 17 prózai szöveg olvasható.

Szanyi Mikó Borbála életében tiltotta az igék írásos rögzítését (szemben a párhuzamosan működő prófétával, Borku Mariskával), csak a három kiválasztott tanítvány, a hozzá legközelebb álló hívek kaptak erre engedélyt. A kis gyülekezet többi tagjának fejből kellett tudni az egészet.

⁴² Közülük a mellékletben a Déri Balázs által lejegyzett és azonosított 7 dallam kottáját közlöm.

Ez a tudás a hívek mindennapi beszédtevékenységébe is beépült: az Igésfüzet megfelelő szövegfordulatait lépten-nyomon idézik, bármilyen témáról legyen is szó. Ezek az idézetek anélkül kerülnek be a folyóbeszédbe, hogy a beszélő a forrásszövegre hivatkozna. (A közös szövegtudás és a mögöttes magyarázatok, asszociációk ismerete egyben befelé az összetartozás, a külvilág felé pedig az elhatárolódás kifejeződése, nyelvi eszköze.) Csak jóval a próféta halála után jelentkezett a gyülekezetben az igény, hogy mindenkinek írásban is rendelkezésére álljon a szöveg. A másolás a három „eredetiről”, a tanítványok példányairól történt. Az énekeket és az imákat tartalmazó Hála énekek és Hála imák című gyűjtemények az Igésfüzetből való utólagos kigyűjtéssel keletkeztek. Kis Marci Géza példánya az első, amelyben az énekek és az imák külön is szerepelnek. Az összes olyan másolat, amelyben az imák és az énekek önállóan is szerepelnek, az ő példányáról készült.

A kigyűjtésnek ugyanúgy van írott előképe, mint ahogy az igésfüzet a Bibliát követi formai tekintetben. A református énekeskönyv és a különböző imádságos gyűjtemények adhatták az ötletet ehhez az utólagos szövegkezeléshez. Emellett az a gyakorlatias megközelítés is elképzelhető, hogy az énekekre és imádságokra külön is szükségük volt, a teljes igésfüzetből való kikeresésük sokkal nehezebb, mint a húszegyhány szövegből megkeresni azt, amelyiknek épp szükségét érezték. Az imákat és énekeket alkalmasszerűen is gyakorta elmondták-elénekeltek, akár magányosan, akár kisebb nagyobb csoportos együttléteikkor. Az élet nehéz, kritikus pillanataiban ezekből merítették erőt.

A kézirati hagyomány részletes filológiai elemzésére itt nincs mód. Csak az énekhagyomány szempontjából fontos eredményeket említjük.

Az áttekintett, énekeket tartalmazó gyűjtemények azonos szövegeket tartalmaznak, de eltérő sorrendben. Az 1., a 19. és a 28. számú énekeket mindkét általam lemásolt füzetben azonos helyen találjuk. A 20–27. énekszövegek sorrendje csak 1–2. hellyel tér el, a füzet első felében szereplő énekek sorrendje viszont jelentős különbségeket mutat⁴³. Valószínű, hogy a számozás inkább csak formai másolása a nyomtatott énekeskönyveknek: nem lévén egységes számozásúak az énekek, ez alapján nem tudták a közös házi istentiszteleti alkalmon keresni a megfelelő szöveget. (Az is igaz, hogy erre nem volt szükségük, hiszen kívülről tudták az énekeket!)

A versek csak Vinda Borbála példányában szerepelnek tördelve, verssorokra tagolva. Itt sem mindegyik. Hidi Borbála füzetében azonban a paraszti írásmódra jellemző „gazdaságos” helykihasználással, „faltól falig” lejegyezve

⁴³ Az imádságok fenti sorszámai szerint az eltérések a következőképp alakulnak: 1=1, 2=6, 3=8, 4=11 (5)*, 5=7, 6=12, 7=13, 8=2, 9=4, 10=*, 11=15, 12=16, 13=3, 14=9, 15=17, 16=10, 17=14, 18=27, 19=19, 20=18, 21=20, 22=21, 23=22, 24=25, 25=23, 26=24, 27=26, 28=28.

Vinda Borbála énekesfüzetéből a *Ne kételkedj, hívő lélek* kezdetű (10. ének) hiányzik, míg a *Készen már az akol* kezdetű kétszer szerepel (5 és 11 sorszámmal, ezek közül az előbbiből egy versszak hiányzik).

olvashatók a verses formájú imák, énekek is (kivételképpen azért ebben is van olyan vers, amelynek eredeti tördelését átvette a másoló).

Hidi Borbála igésfüzete a teljesebb szöveg. Ehhez képest Vinda Borbáláéban hiányos és fölcserélt szövegeket is találunk. Bizonyos hiányok, kihagyások mindkét szövegben előfordulnak. A rontások, közös kihagyások, például a páros rímelésű versek hiányzó verssorai (rímei) bizonyítják egy korábbi, mindkét másolás forrásául szolgáló írott szöveg meglétét.

A kézirat, bár szerzőjét és eredetét eddig nem sikerült földerítenem, eredetileg (egy vagy több) literátus embertől származik, méghozzá olyasvalakitől, aki többé-kevésbé járatos a teológiában, a Bibliát jól ismeri. Az írásmű tartalmi és a kézirat bizonyos formai jegyei egyaránt ezt bizonyítják.

Az igésfüzet formai előképe a Biblia, vagy ahogy a hívek mondják, „be van vezetve” a Bibliába. A vonatkozó igehelyeket a szövegben jelölik, az igésfüzetet számozva versekre tagolják. Hidi Borbála igésfüzetének központozása (kettőspont, felkiáltójel, tulajdonnevek helyesírása), Vinda Borbála igésfüzetében a versek helyes tördelése is írástudó, művelt embert sejtet a parafrázis hátterében, aki nem lehet azonos az írni is csak nehézkesen tudó Szanyi Mikó Borbálával. A parafrázis verses szövegrészeiben tetten érhető másolási hibák, kihagyások is bizonyítják, hogy Szanyi Mikó Borbála előttünk álló igésfüzetének forrása nem szóbeli, hanem írott szöveg. A Tiszaágtelekről és Nagydobronyból származó kéziratos bibliaparafrázisok nem előzmény nélkül keletkeztek a kárpátaljai folklórban. Kialakulásukban fontos tényező, hogy a református falusi népesség életének elemi része volt az olvasás, az írott szó. (Az 1941-es népesség-összeírás adatai alapján az analfabéták Nagydobrony hat éven felüli összlakosságának kevesebb mint 10%-át teszik ki.)⁴⁴ A korabeli magyarországi viszonyok közt ez meglehetősen magas iskolázottsági szintet jelent. Református településről lévén szó, a protestantizmus hatásával föltétlenül számolni kell az írni-olvasni tudás szélesebb körű elterjedtségében és az iskolázottság mértékében. A Bibliát naponta forgatják, de ugyanúgy az énekes- és imádságos könyveket is. A máshol hallott imákat (például a hosszabb kórházi tartózkodás az egyik legáltalánosabb tanulási alkalom), énekeket gyakran leírják, hogy megtanulhassák, majd pedig írásban terjesztik az így népszerűvé vált szövegeket.

A kegyes irodalom minden fajtája másolás útján terjedt, mint Gönczi Pál lelkész Szibériából a gyülekezet lelki gondozására írt verses leveleiből⁴⁵ vagy a két prófétaasszony imáinak példájából is láthatjuk. Borku Mariska „igéi” cédulákra írva jártak kézzől kézre, faluról falura. Leírtak és leírnak ma is minden kedvükre való kegyes szöveget, amihez nem juthatnak hozzá nyomtatott formában. Az idősebb asszonyok legtöbbjének van külön füzete, amelybe

⁴⁴ Móricz 1993. 59.

⁴⁵ Molnár A. 1997b. 131–226; Sándor—Vakler 1997. 227–234.

imákat, énekeket ír le. Gyűjtéseink során gyakran találkoztunk olyan kézzel írott szöveggel, amely valamilyen nyomtatott munka másolata volt.⁴⁶

Az alkalmi költészet Nagydobrony folklórában a közelmúltban igen jelentős helyet foglal el, a két próféta által létrehozott szövegek keletkezésében ez a hagyomány is szerepet játszhatott. Legkorábbi emléke a templom fakarzatára írott vers;⁴⁷ jellemzők az emberélet fordulóihoz kötődő, szóban és írott formában egyaránt megjelenő szövegek (abroszon, halottas kendőn, fejfán). Sírverseket, verses leveleket Móricz Kálmán is közöl.⁴⁸

Nagydobronyban több személyről, elsősorban asszonyokról tudjuk, hogy időről időre az alkalmi költészethez sorolható verseket írnak, például gyermekeiknek karácsonyra, bevonulás alkalmából, stb. (ilyen például Bálint Borbála illetve Kis Marci Géza egyik unokája is). A falu lelkésze, Gönczi Pál a szibériai fogságban verseket írt, ezeket hazajuttatta, hogy segítségükkel a távolból is végezhesse hívei lelki gondozását.⁴⁹ Napjainkig élő gyakorlatról van szó: 1991. november 13-án, amikor a második világháború és a *malenkij robot* áldozatainak emlékművét avatták, Badó Ezsébet saját versét szavalta el.⁵⁰ Ismert, általánosan elterjedt jelenségről van szó, bár Nagydobronyban minden bizonnyal kiemelkedő szerepe van a folklóron belül az alkalmi költészetnek: Barna Gábor mutatott rá a verselő emberek, tanítók, kántorok, lelkészek szerepére az alkalmi költészetben; ők iskolában tanulták a verselést.⁵¹

Az Örökké való evangélium több szövegforrásra visszavezethető kompiláció. A szöveg elemzése alapján az alábbi forrásokat és időbeli rétegeket lehet megállapítani: 1. közvetlen, szó szerinti bibliai átvétel; 2. a Biblia szövegének parafrázisát átvétele; 3. puritán frazeológia, imádságtípus; 4. prózai, protestáns látomásirodalom; 5. nyomtatott, egyházi kegyességi irodalom, református énekeskönyv, káté; 6. szóbeliségből átvett (írott, liturgikus) egyházi eredetű szövegek: a liturgia szövegrészei, prédikációs fordulatok; 7. barokk kegyes irodalom (ponyva); 8. a kézirat keletkezésének idejéből származó szövegek, imádságok, belmissziós gondolatok.

A lehetséges források földerítése érdekében további kutatásokat kell végezni a helyszínen: milyen kegyes témájú nyomtatványok forogtak közkézen az adott időszakban a Kárpátalján. Az eddigi próbálkozások kevés eredménnyel jártak, mert régi könyveket (a gyakori használat és a kényeszerű rejtgetés miatt) alig találtunk, ha egyáltalán van még belőlük, nem szívesen mutatják.

⁴⁶ Küllös Imola gyűjtései során a következő kéziratok füzetcímeit jegyezte föl: *Fülöp, a kis énekes, A vihar előtt* (az özönvízről), *Bepillantás a pokolba, John Lennon története*, de adatközlői arról is beszámoltak, hogy kéziratban kézzől-kézre jár például Milton *Elveszett paradicsoma* is.

⁴⁷ Móricz 1993. 294.

⁴⁸ Móricz 1993. 305–309.

⁴⁹ Molnár 1997b. 131–225; Sándor–Vakler 1997. 227–234.

⁵⁰ Móricz 1993. 78.

⁵¹ Barna 1987. 25–26.

Összegzés

Hol a helye a nagydobronyi „erdősi” gyülekezetnek a népi vallásosságban, a hagyományos paraszti kultúra egészében?

A XX. század első felében a Kárpát-medencében több helyütt tapasztalható már a paraszti életforma bomlása. A vizsgált terület azonban peremvidék, ahol a magyarok kisebbségi létben élnek. Ennek köszönhetően maradhatott itt fenn a paraszt-ecclesiola intézménye ilyen kései időpontig (más területekről jóval korábbról ismerünk az itt bemutatotthoz hasonló kisgyülekezeteket).

Az erdősihez hasonló vallásos kisközösség létrehozásával a hozzá csatlakozók a nagyobb közösségben érvényre jutni nem tudó törekvéseiket, önérvényesítési igényüket ebben a szűkebb körben valósították meg. Legalább ennyire lényeges ennek társadalom- és egyházkritikai jellege is. A gyülekezet létrejötté ugyanakkor kapcsolódik egy másik társadalmi folyamathoz, a parasztság társadalmi helyzetének, mentalitásának illetve önmagáról alkotott képének megváltozásához. A paraszti kultúra XVIII–XIX. század fordulóján bekövetkezett átalakulásának, a paraszti életberendezkedés egészét átható változásnak végső oka a parasztság körében lezajlott mentalitásbeli változás.⁵² Ez a folyamat jelentkezik az egész tárgyi kultúra, a viselet, a díszítőművészetek terén; a zenében és a táncban az új stílusok térhódításával; és ugyanígy a népi vallásosságban.

A paraszti kultúra elkülönülése folytán öntörvényű, alternatív kulturális megnyilvánulások keletkeznek. Ezek egyik alapvető jellemzője az elitkultúra flexibilitásával szemben a konzervativizmus, régebbi korok kulturális elemeinek megőrzése.⁵³

Mindezeket nyomon követhetjük a vallásgyakorlat változásában is: a magán- és a kisközösségi, a templomon kívüli kegyesség felvirágzása; az egyéniség szerepének megnövekedése a hitéletben, régies kegyességi elemek megőrzése. Az egyéni és kisközösségi hitgyakorlat szerepének megnövekedése felekezeti hovatartozástól függetlenül megfigyelhető.

Történeti megközelítésben különböző felekezeteknél az átalakulás gyökere eltérő. Az ellenreformációból indul ki a katolikus egyház kegyességgyakorlatának a protestantizmus bizonyos „vívmányait” is átvevő megújítása, amelynek eredménye a búcsújárások második virágkora a XVIII. századtól,⁵⁴ valamint a laikus kegyes társulatok elterjedése. A protestáns felekezeteknél a paraszti-falusi katolikus kegyesség átalakulásával párhuzamosan az ecclesiolák, amelyek itt korábban az egyház intézményes szerveződésébe tartoztak, visszaszorultak, és tevékenységük már csak a paraszti közösségekben figyelhető meg; átkerülnek a laikus szférába a protestáns egyházak státusának, intézményrendszerének megváltozása miatt. Végeredményként a hitélet mind a protestáns, mind a katolikus egyházakban úgy alakul át, hogy a laikus elem, vagyis

⁵² Hofer 1977.

⁵³ Benda 1993.

⁵⁴ Barna 1990. 21.

a magán- és a kisközösségi, a hivatalos egyházon túli kegyességgyakorlat mind nagyobb szerepet játszik. A befogadói oldalról, a hívek felől támadt igény segítette (vagy éppen ez okozta) a hitélet átalakulását. A parasztságban végbemenő átalakulás a vallás, a lelki élmény megváltozását is magával hozta.

A kegyes laikus társulatok —így a szóban forgó ecclesiola— tevékenységében is megfigyelhető a korszakra jellemző kettőség a hagyományokhoz és a modernitáshoz való viszonyban.⁵⁵ Az egyik oldalról a modernitás-ellenesség, saját korábbi életformájának, életrendjének a konzerválása, (ideológiai) megerősítése (pl. erkölcsi normák, kegyességgyakorlat), a másik oldalról az újításokhoz való sajátos viszony (gazdálkodás) kapcsolódik konzervativizmusukhoz. E kegyes társulatok, paraszt-ecclesiolák kegyességgyakorlatának jellemzője, hogy abban különböző korszakokból származó, többféle eredetű kegyességi és teológiai hatások (esetünkben reformációs törekvések, puritán elemek és belmissziós jellemzők) együttesen érvényesülnek, sajátos rendszert alkotnak.

Folklorisztikai megközelítésben az ecclesiola tevékenysége a hagyományt működtető közösség és az egyéniség szempontjából fontos tanulságokkal szolgál:

Az egyéniségek szerepe a folklór-jelenségek létrehozásában és átalakításában az élet legkülönbözőbb szintjein jelentős. Ezek a hagyományteremtő személyiségek folklór-alkotásokat hoznak létre, amelyekkel szükségszerűen megváltoztatják, átalakítják a hagyományokat, az érvényes normarendszert. Esetünkben ezek a következők: szöveg (Igésfüzet), szokások, cselekvés (istentisztelet az ecclesiolában), hiedelmek⁵⁶ (gyógyítás az ima erejével).

A hagyományok alakítására nem mindenki alkalmas. A hagyományt teremtő egyéniség a közösség normarendszere által elvárt tulajdonságokkal, képességekkel rendelkezik, —ilyen az „erdősi” gyülekezetet létrehozó próféta-asszony—, más viszont —mint Szanyi Mikó Borbála férje— híján van ezeknek a tulajdonságoknak. A hagyományt a közösségek működtetik, csak ezek tudják fenntartani a kialakult „szokást”. Így a paraszt-ecclesiolák meghatározott szabályok szerint viszonylag hosszú ideig fennmaradnak. Ezt mutatja az „erdősi” gyülekezet utóélete a felbomlás után. Összetartozásuk bizonyos jegyei még a gyűjtés időpontjában is föllelhetők voltak.

A fentebbiekben nem zenei elemzésre, esztétikai értékek méltatására vállalkoztam, hanem annak bemutatására, hogy a népi kegyességben az ének/zene, kulturális jelenségeként milyen szerepet játszik. A nagydobronyi énekhagyomány különösen alkalmas erre: megőrzött régiségei egy letűnt énekgyakorlatot tettek élőben megfigyelhetővé, gazdagon adatolhatóvá. Képet kaphatunk a magas és a népi kultúra sajátos kapcsolatáról is: az *énekelő* intézménye, ezen belül az apáról fiúra hagyományozódás, a zoltárdallamok helyi változatai mind ékes példái ennek.

⁵⁵ Hofer 1975. 410.

⁵⁶ A szót nem a köznyelvi 'babona, tévhit', hanem a néprajzban bevett 'transzcendentális', ill. 'irracionális tudás' értelemben használom.

Irodalom

- Barna 1987. Barna Gábor: „Református kéziratok imák Báránдрól”, in Balázs Géza—Voigt Vilmos (szerk.): *Arator. Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest. 25–32.
- Barna 1990. Barna Gábor: *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*. Budapest.
- Bartha 1980. Bartha Elek: *A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban*. Debrecen.
- Benedek S. 1971. Benedek Sándor: *A magyarországi református egyház istentiszteletének múltja. Őrsziget*.
- Bucsay 1985. Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Budapest.
- Csomár 1940. Csomár Zoltán: *A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938)*. Ungvár.
- Dani 1991. Dani László: „A század eleji ébredés hatása a családi kegyesség gyakorlatára Vaján (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)”, in Dankó Imre—Küllös Imola—Molnár Ambrus (szerk.): *Vallási Néprajz 5. Tanulmánygyűjtemény a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója tevékenységének 10. évfordulójára*. Debrecen. Budapest. 329–338.
- Erdélyi 1985. Erdélyi Zsuzsanna: „A Parasztbiblia elé”, in Lammel Annamária—Nagy Ilona: *Parasztbiblia*. Budapest. 15–35.
- Gyenis 1968. Gyenis Vilmos: „Késő-barokk és népies irodalom (XVIII. századi protestáns víziók)”, *Irodalomtudományi Közlemények*. 1–24.
- Harsányi 1985. Harsányi István: „Adalékok látomásirodalmunk történetéhez”, in Dankó Imre—Küllös Imola (szerk.): *Vallási Néprajz 2*. Budapest. 190–217.
- Hofer 1975. Hofer Tamás: „Három szakasz a magyar népi kultúra XIX–XX. századi történetében”, *Ethnographia* LXXXVI. 398–414.
- Hofer 1977. Hofer Tamás: „XIX. századi stílusváltozások: az értelmezés néhány lehetősége”, *Ethnographia* LXXXVIII. 62–80.
- Incze 1931. Incze Gábor: „A magyar református imádság a XVI. és a XVII. században”, *Theológiai Szemle* I. 37–229.
- Kiss 1942. Kiss Ferenc: *Magyar parasztproféták*. Budapest.
- Komáromy 1893. Komáromy András: „Ugocsa vármegye levéltárából”, *Századok* XXVII. 35–40., 114–122.
- Kováts 1944. Kováts Lajos (szerk.): *Hallelujah! Evangéliumi énekek gyűjteménye*. Budapest
- Kósa 1993. Kósa László: *Egyház, társadalom, hagyomány*. Debrecen.
- Küllös 1991. Küllös Imola: „Borku Mariska, egy parasztproféta tevékenysége és hatása a Kárpátalján”, in Dankó Imre—Küllös Imola—Molnár Ambrus (szerk.): *Vallási Néprajz 5. Tanulmánygyűjtemény a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója tevékenységének 10. évfordulójára*. Debrecen. Budapest. 339–362.
- Madar 1987. Madar Ilona: „A reformátusok hétköznapi vallásosságáról”, in Balázs Géza—Voigt Vilmos (szerk.): *Arator. Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest. 231–237.
- Molnár A. 1985. Molnár Ambrus: „«Szent Asszonyok» és «Szent Emberek társasága» a Hajdúságban a XIX. században”, in Dankó Imre—Küllös Imola (szerk.): *Vallási Néprajz 2*. Budapest. 129–159.
- Molnár A. 1986. Molnár Ambrus: „A hajduhadházi Szent Emberek és Szent Asszonyok Társasága”, in Tüskés Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Budapest. 418–443.
- Molnár A. 1997b. Molnár Ambrus: „Gönczy Pál nagydobronyi református lelkész levelei és versei Silinkából”, in Küllös Imola—Molnár Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 9. Kárpátaljai tanulmányok*. Budapest. 131–225.
- Molnár Cs. 1994. Molnár Csilla: „Énekdiktálás a kárpátaljai Nagydobronyban”, in Bartha Elek—Dankó Imre—Küllös Imola—Molnár Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 6*. Budapest. 41–53.
- Molnár—Szigeti 1984. Molnár Ambrus—Szigeti Jenő: *Református népi látomásirodalom a XVIII. században*. (Theológiai Tanulmányok, Új folyam 19.) Budapest
- Móricz 1993. Móricz Kálmán: *Nagydobrony*. Hatodik Síp Alapítvány.

- Révész 1924. Révész Imre: „Régi magyar imádkozók és imádságok”, *Protestáns Szemle* 73–81., 137–149.
- Sándor—Vakler 1997. Sándor Ildikó—Vakler Anna: „«A hazugság, az vót akkor az igaz...» Gönczy tiszteletes elhurcolásának és hazatérésének története a nagydobronyi szájhagyományban”, in Küllös Imola—Molnár Ambrus (szerk.). *Vallási néprajz 9. Kárpátaljai tanulmányok*. Budapest. 227–234.
- Sörös 1904. Sörös Béla: *A magyar liturgia története*. Budapest.
- Stefán 1947. *A nagydobronyi egyházvidék gyülekezeti élete és szokásai*. Kézirat. Eszeny (megtalálható a Sárospataki Református Kollégium levéltárában és a DK archívumában, Mátraházán).
- Szabó 1935. Szabó Béla: *En hiszem és vallom! Református keresztyén káté a heidelbergi káté alapján*. A szlovenszkoí és kárpátaljai református magyar egyház egyetemes konventjének megbízásából. Kiadja: A Kárpátaljai Református Egyházkerület iratterjesztése. Kálvin Nyomda.
- Szigeti 1976. Szigeti Jenő: „A magyarországi szabadegyházi közösségek keletkezése és a protestáns egyházak”, *Theológiai Szemle* 3–4. sz. 71–77.
- Szigeti 1986. Szigeti Jenő: „A békési paraszt-ecclesiolák válsága és a baptista gyülekezet megalakulása (1890–1891)”, in Tüskés Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Budapest 444–480.
- Szigeti 1996. Szigeti Jenő: „A kárpátaljai baptista misszió történetének vázlata”, in Bereczki Lajos (szerk.): *„Krisztusért járva követségben”*. *Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből*. Baptista Kiadó, Budapest. 384–387.
- Takács 1994. Takács Béla: *A balmazújvárosi „testvéri közösség” története. Egy paraszt szektamozgalom a századforduló idején*. Debrecen.
- Voigt 1998. Voigt Vilmos: „Órás András extázisban (1690)”, in Pócs Éva (szerk.): *Extázis, álom, látomás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Budapest. 93–100.

Adatközlők

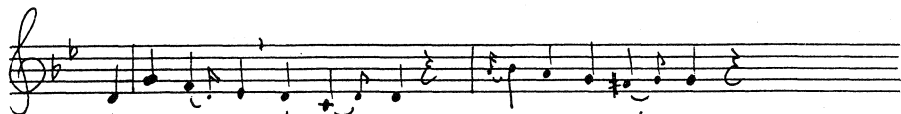
- Bíró Jánosné Bálint Borbála 1930, Nagydobrony
 Hidi Jenőné Balog Erzsébet 1943, Nagydobrony
 Kállai Ferencné Szanyi Erzsébet 1918, Nagydobrony
 Katona Borbála 1910, Nagydobrony
 Katona Ferencné Varga Margit 1931, Nagydobrony
 Katona Oszkárné Varga Jolán 1949., Nagydobrony
 Lőrinc János 1931, Nagydobrony
 Nyomó Jánosné Molnár Irén 1920, Nagydobrony
 Szanyi F. Gyuláné Bátyi Zsuzsanna 1927, Nagydobrony
 Szanyi Kis Marci Géza 1930, Nagydobrony
 Szanyi Kis Marci Gézáné Varga Erzsébet 1929, Nagydobrony
 Szanyi Kis Marci Mária (Pöszke) 1932, Nagydobrony
 Szanyi Míró Andrásné Hidi Borbála 1929, Nagydobrony
 Szanyi Sándorné Molnár Mária („Szent Maris”) 1929, Nagydobrony
 Varga Pálné Vinda Borbála 1925, Nagydobrony

A következő, tájékoztató jelleggel készült kottamelléletek részben teljes dallamstrófkát adnak meg, részben a dallamvilág eredetét megmutatva, összehasonlítás céljából, csupán egy-egy sort. Valamennyi éneket Vinda Borbála mondta magnetofonra Sándor Ildikó 1993-as gyűjtőútján. (A dallamokat Déri Balázs jegyezte le. A hiányzó tempójelzés és az eredeti fekvés jelzése a felvétel lappangása miatt nem volt pótolható.)

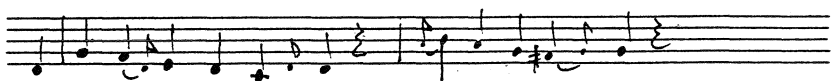

Alleluja, Kriszten

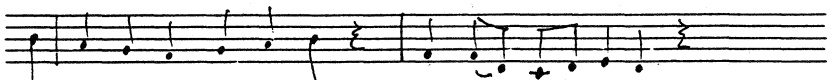
♩ = 55-56

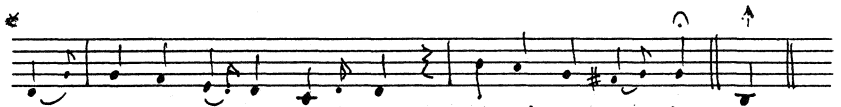
Al-le-lu-ja, Krisz-ten, Győzött a Bá-rány,

a di-ja-dal az Ú-ré, győzött igaz-ság.

le-győzte a vi-lá-got, Ó u-nal-kodik,

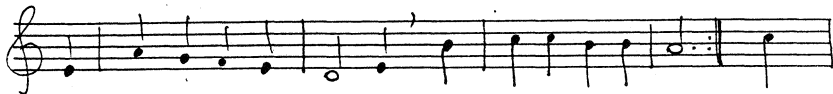

zeng-je a há-la-éi- nek, di-vei-ret re-ki.

* 3tr.:

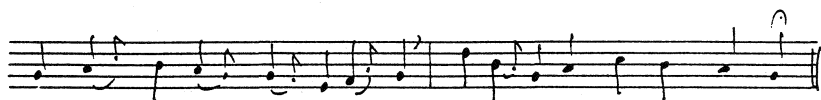
Ó Haupt voll Blut (Ó kintuszi, te zórt), eredeti ritmus

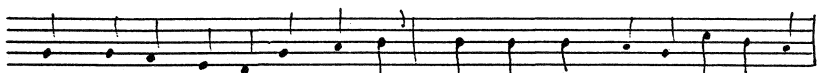
Mazortalmul, Uram, téged

Mazortalmul, Uram, téged, Mert hatalmed nál kitűjed,

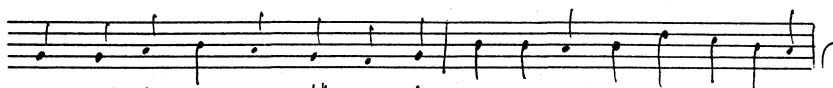

Küldtel nekül Szabadítót, Üdvözítőt, Útmutatót.

2. ~

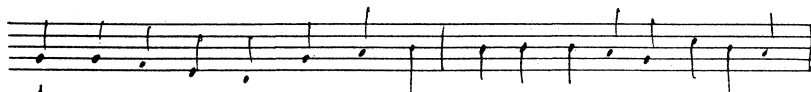
Mert nál tekint az Úr, testünkben lelke megijul ~

35. zsoltár (kiegészített ritmusban)

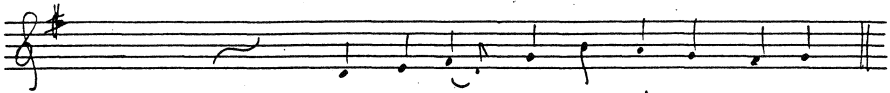
Pe-ny; Uram, per-lő-cimely, ...

134. zsoltár (kiegészített ritmusban)

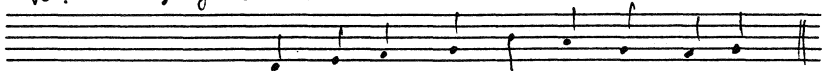
Uram odga-i, mindnyajon, ...

Az isteni természetnél

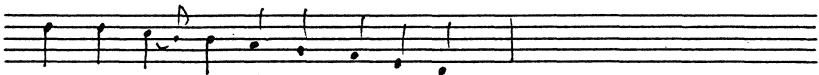
2. strofa vége: Kik itt hal- le- lu- ját zen- gered.

vö. 35. zsoltár 4. sor:

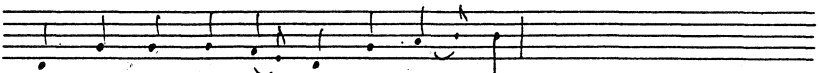

En se- ge- del-memre állj e- lő !

3.

Itt a földön ti is sugjátok

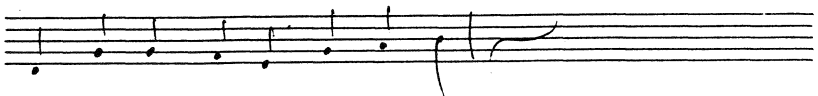

A természet nagy templomá- ban, ~

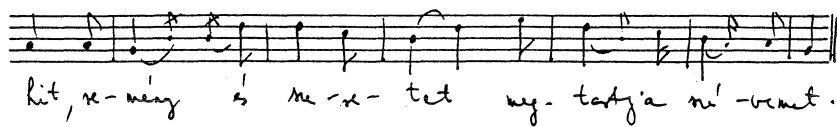
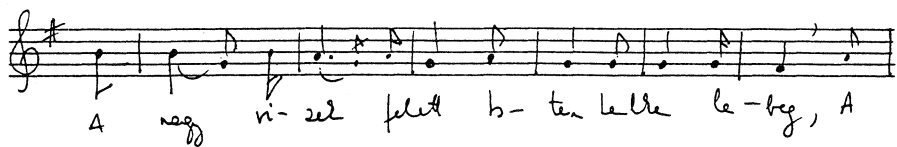
vö. 66. zsoltár 5-6. sor:

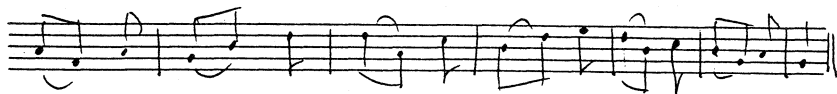
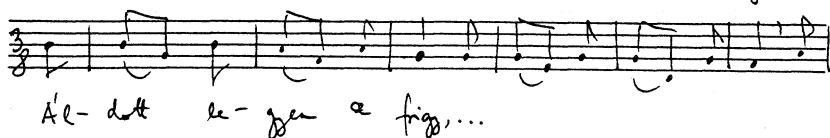
Mozgá- tól ott az lévis- tenél...

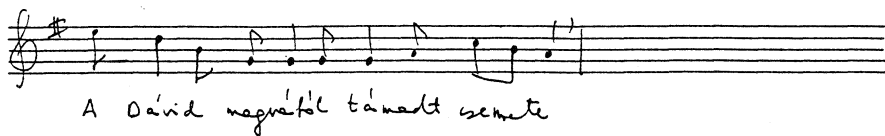
A nagy vizet felett

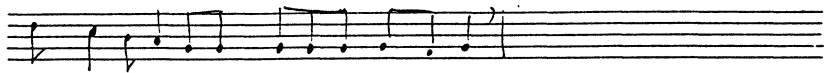

H. Sz. Nágeli 1845

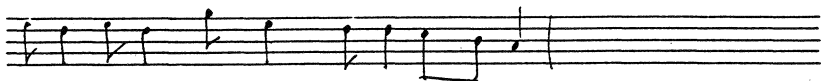

A Dávid nagyból nélkülöz

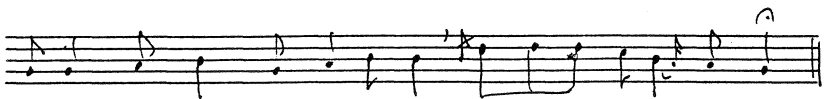

ül és unallodik királyi nérelke.

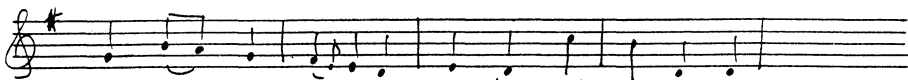

Unallodik a negy Bahilon felét,

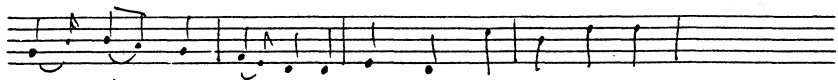

Amely minden tirtátalan lelkének békéje lett.

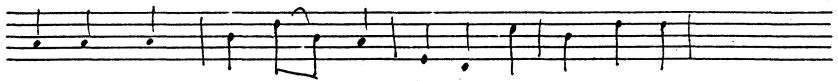
Folyóik az életet

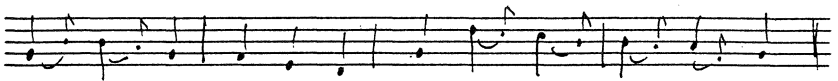
Folyóik az életet, mitő- vi- zű patak,

Az Ur-nal valjani hozzá ki- al-tasol,

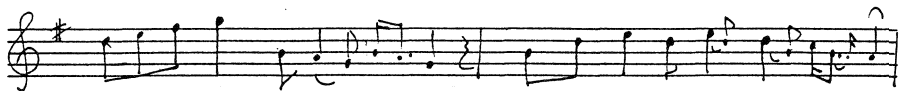

Ur-is-ten, az negy el, könyörög mi-nytuel,

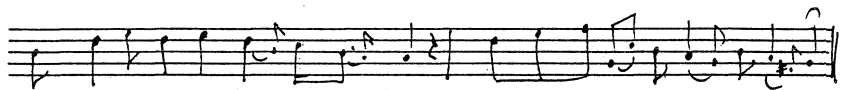

E-zen negy ve-rényben ke-gyel me- det vir-jul.

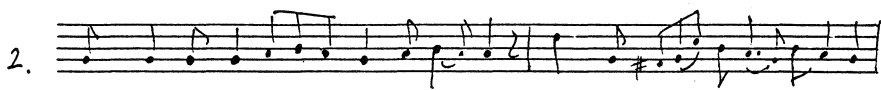
Ha november kintés bolosil

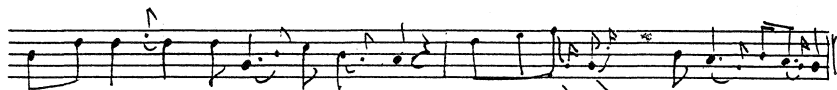
Ha november kintés bolosil, Ott a kőzet kőnyen elvöl, *~*

Ha november a kőzet szűjtja, Kintés, aki megőrzentelja.

2.

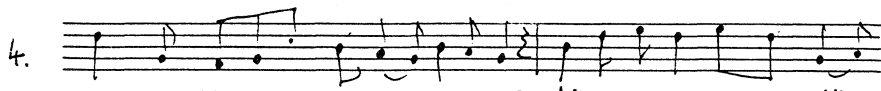
A kőzet fellegi tomposulnal, Kintés dorlatja aszlat.

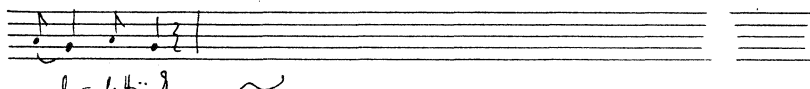
A hívő lelket megneveli, Sátán kálápjából kiveni.

3.

Jé- zussom, se kaggyi el kinninket! *~* mint 1. ill. 2.

4.

Hest a kőzet s zignat elleniél. Jézus, ketalmaddal állj

mel- lettiél. *~*